

GERTRUDE BELL'DEN GÜNÜMÜZE FOTOĞRAFLARLA ANAVARZA *

Hasan BUYRUK

Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü

hasanbuyruk76@gmail.com

Öz

Anadolu'nun en büyük kentlerinden biri olarak kabul edilen Anavarza; Adana'nın Kozan İlçesi Dilekkaya Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Kentin ilk olarak ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. I. yüzyılda Roma topraklarına katılan Anavarza, Roma döneminde giderek güçlenip, M.S. II. yy. sonlarında antik dünyanın dev kenti Tarsus ile her açıdan rekabet eder hale gelmiştir. Bu tarihten itibaren de Anadolu'nun en önemli metropollerinden biri olmuştur. Roma Dönemi'nde kentte; zafer takları, sütunlu yollar, stadyum, tiyatro, amfi tiyatro, hamamlar, idari yapılar, tapınaklar, su kemerleri vb. birbirinden ihtişamlı yapılar inşa edilmiştir. Bizans Dönemi'nde de gelişmeye devam eden kente bu yapıların yanında kiliseler ve şapeller inşa edilmiştir. Bölgede sık meydana gelen depremlerden büyük hasarlar gören kent, VIII. yüzyılda Araplar tarafından zapt edilmiş ve Ayn Zarba olarak anılmıştır. 964 yılında Nicephorus Phocas tarafından tekrar Bizans sınırlarına dâhil edilen Anavarza, XI. yy.'da Malazgirt Zaferi'nden sonra kaçarak Çukurova'ya gelen Ermenilerin eline geçmiş ve I. Toros 1100 yılında Anavarza'yı başkent yapmıştır. Daha sonra başkent veya sınır kalesi olarak değişik roller alan Anavarza, 1375 yılında Memlûklular tarafından alınmış ve bu dönemden sonra tamamıyla terk edilen kentte büyük ölçekli bir yerleşim olmamıştır.

Çağlar boyu çeşitli uygarlıkların dikkatini çeken Anavarza, özellikle XIX. yüzyıldan başlayarak birçok seyyah ve araştırmacının da

* Bu Makale XVIII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 22-25.Ekim 2014, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

dikkatini çekmiştir. Bunlardan; 1833 yılında Fransız Charles Texier, 1840 yılında İngiliz Barker, 1852 yılında Fransız Victor Langlois, 1875 yılında İngiliz rahip Edwin John Davis, 1882’de İngiliz Sir Charles Wilson ve Binbaşı Bennet, 1905 yılında İngiliz Gertrude Bell kente gelen araştırmacıların bazılarıydı. Bu makalede 1905’in Nisan ayında Anavarza’da bir süre kalıp, araştırmalar yapan Bell’in çektiği 31 Anavarza fotoğrafı günümüzdeki durumlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anavarza, Gertrude Bell, Fotoğraf, Yapı Kalıntıları, Mimari Parçalar.

FROM GERTRUDE BELL to PRESENT ANAVARZA with PHOTOS

Abstract

Anavarza, being accepted as one of the biggest cities of Anatolia, is situated within the border of Dilekkaya Village of Kozan District in Adana. When the city was first established is not known exactly. Strengthening gradually during the Roman period, Anavarza that was annexed by Rome in the 1st century, started to compete with Tarsus, the giant city of the ancient world, in every respect, towards the end of the 2nd century A.D. Since then it became one of the most important metropolises of Anatolia. In the city during the Roman Period; victory arches, column roads, stadium, theater, amphitheater, baths, administrative buildings, temples, aqueducts, etc. so many magnificent structures were built. In this city that continued to enlarge in Byzantine period, churches and chapels were also built besides previous structures. The city, damaged by the frequent earthquakes in the region, was invaded by Arabs in the 8th century and called as Ayn Zarba. Included in Byzantine border by Nicephorus Phocas in 964, Anavarza was captured by Armenians that escaped after Malazgirt victory in the 11th century and Taurus the 1st made Anavarza as capital in 1100. Getting different roles as being capital or border castle, Anavarza was conquered by the

Mamluks in 1375 and after that period the completely abandoned city has not seen any large scale settlement.

Attracting the attention of various civilizations throughout the ages, Anavarza has also attracted attention of many travelers and researchers since especially the 19th century. The researchers that came to the city are as follows: In 1833, French Charles Texier, in 1840 the British Barker, in 1852, the French Victor Langlois, in 1875, English clergyman Edwin John Davis, in 1882, the British Sir Charles Wilson and Major Bennet, in 1905, the British Gertrude Bell. In this article, 31 photographs taken by Bell who stayed for a while in Anavarza in April, 1905 and did researches are evaluated by comparing it with present day situation.

Keywords: Anavarza, Gertrude Bell, Photography, Building Ruins, Architectural Pieces.

“Anavarza Ovasının güneyinden Ceyhan Irmağı geçer. Irmak Hemite dağından Anavarza kayalıklarına kadar öyle büyük kıvrıntılar yapmadan düz iner. Bazı yerlerde sular toprağı derinden oymuştur. Hemite dağından Anavarza Kalesine kadar suyun bu kıyısında yani Anavarza Kalesi geçesinde, Hemite, Orhaniye, Selimiye, Endel, Kesikkeli köyleri vardır. Irmak zaman zaman yatak değiştirdiğinden bazen bu köylerden uzaklaşır, ta ötelere gider, bazen de evlerin içlerine kadar girer. Ulu sellerin köylerin yarısını alıp götürdüğü zamanlar da olur.

Ceyhan Anavarza'nın yanında geniş bir büvet yapar. Anavarza Kalesi'nin dibi büyük bir göl gibi olur, suları durmadan döner. Büvetin suları yüzlerce yerde küçük küçük, birer hortum gibi çukurlaşır kabarak, baş döndürücü bir hızla ince ince köpüklenerek durmadan döner dururlar. Anavarza Kalesi'nin kayalıkları kuzeyden güneye uzanmış bir gemiye benzer. Üstündeki eskimiş, dökülmüş örenleri, yıkıntılarıyla Anavarza gemisi her zaman durgun bir denizde hiç sallanmadan ağır ağır ilerler.

Yüce, sarp, mor Anavarza kayalıklarına çıkıp yönümüzü güneydoğuya dönersek ilk olarak başı dumanlı Hemite dağı

görürüz. Kuzeyinde Kadirli, Kadirli de Sülemiş tepesi ... Dibinden Savrun çayı kaynatarak ovaya iner. Anavarza Ovası'nın kuzeybatısı Kozan yolu... Sumbas çayı Kozan yolunu ikiye biçip Anavarza kayalıklarının önüne gelir. Sumbasın öte geçesi, Anavarza Kalesi'nin batıdan yüzü, Hacılar Köyü... Daha ötelerde yelkenlerini açmış son hızla Akdeniz'e doğru uçarcasına giden Dumlu Kale...

İşte bu ova verimli Anavarza Ovasıdır. Anavarza toprağı, binlerce yıllık ölü Anavarza şehri, sarp kayalığında kaleleri, delirircesine taşan Ceyhan Irmağı, Savrun, Sumbas çayları, kuşları, kartalları, çiçek azmanı çiçekleriyle, böcek azmanı böcekleri, bire bin veren tarlaları, Akçasazı, sarı sıcağın altında buz gibi aydınlık çaygaralarıyla, tozlu yolları, uçan balıklarıyla, verimli, doğurgan, durmadan doğuran bolluğuyla Çukurova'nın ortasına, sıcağına serilmiş, sevdıyla, şehvetle, rahat gerinir” (Kemal; 2000, 9-13)

Çağlar boyu çeşitli uygarlıklara ev sahipliğı yapan bu bereketli topraklar üzerinde birçok eserler inşaa edilmiştir. Geçmişin kültürünü ve medeniyetini günümüze taşıyan bu eserler, özellikle XIX. yüzyıldan başlayarak birçok seyyah ve araştırmacının dikkatini çekmiştir. Bunlardan; 1833 yılında Fransız Charles Texier (Texier: 2002, 135-140), 1840 yılında İngiliz Barker, (Barker: 1853, 64), 1852 yılında Fransız Victor Langlois,(Langlois: 1854, 432-443), 1875 yılında İngiliz rahip Edwin John Davis (Davis:2005, 138-147), 1882'de İngiliz Sir Charles Wilson ve Binbaşı Bennet (Gough: 1952, 85-150), 1905 yılında İngiliz Gertrude Bell (Yurtsever: 2007, 139- Eyice:1978, 7-10) kente gelen araştırmacıların bazılarıydı.

Çölün Kraliçesi, Çölün Kızı, Kralların Danışmanı, Irak'ın Taçsız Kraliçesi... Oxford Üniversitesinin ilk kadın mezunu... Tarihçi, arkeolog, müzeci, edebiyat uzmanı, sanat tarihçisi, yazar, Alp Dağlarına tırmanan ve arkasında “**Gertrude Zirvesi**” ni bırakan dağcı, 1897-1898 ve 1902-1903 yıllarında dünyayı iki kere dolaşan bir gezgin, coğrafyacı, yedi dil bilen bir dilbilimci, ajan. İşte bütün bu unvanların sahibi Gertrude Bell, 1905 yılında Nisan ayının 19'unda geldiğı Anavarza'dan 22 Nisan'da ayrıldı. Bu süre zarfında Anavarza ören yerinde (Foto:1) 50'ye yakın

fotoğraf çekti. Bell'in Yukarı şehir (Kale ve kuzey surlar), (Foto:2) ve aşağı şehirden fotoğrafını çektiği yapılardan,;

Yukarı Şehir Yapıları: Kurulu bulunduğu tepenin topografyasına uyumlu inşa edilen yukarı şehir ve kale, batı taraftan yüksek kayalıklarla çevrili olup kaleye ulaşım güney ve doğudan sağlanmaktadır.

Kale, kalenin kuzeyinde yer alan surlarla çevrili alan ve kuzey uzantılarıyla birlikte yukarı şehir yaklaşık olarak 120.000 m² bir alana oturmaktadır.

Ermeni Krallarının Kilisesi: Fotoğraf çekildikten sonraki yıllarda da tahribata uğrayan kilise bugün kısmen ayakta (foto:3-12).

Düzgün kesme taşlardan, 13.10 x 9.65 m. ölçülerinde ve üç nefli bazilikal planda inşa edilen kilisenin, güney ve batıda olmak üzere iki giriş kapısının olduğu anlaşılıyor. Bugün bu kapılardan güneydeki tamamen, batıdaki ise büyük oranda yıkılmıştır.

Dışa taşıntı yapmayan apsisinin bulunduğu doğu tarafında üç dar pencere açılmıştır bu pencerelerin her biri içte bir bölümü aydınlatıyordu. Bu pencerelerin dış tarafının kemerleri tarak kabuğu bezemeleriyle süslenmiştir. Aynı bezeme batı kapısının üst tonoz taşında da görülmektedir. Güney taraftaki tek pencere kapının batısında, oldukça yüksekte yer almaktadır. Bu kapının kemeri, eski bir Bizans binasından, muhtemelen kilisenin hemen kuzeyindeki bugün apsisi kalan küçük şapelden getirilen kemer taşları ile yapılmıştır. Bu kemer taşlarının şekli taklit görünümündedir.

Batı taraftaki kapının her iki yanında birer küçük pencere görülüyor.. Kilisenin kuzey duvarında kapıya yer verilmeyip sadece üç pencere açıklığı görülmektedir.

Duvarın üst kısmında, binanın tamamını çevreleyen ancak günümüzde okunamayan Ermenice bir kitabe kuşağı görülmektedir. Bu kitabeden anlaşıldığı kadarıyla kilise, Anavarza başkent iken ülkenin erken dönem yöneticilerinin gömüt yeri olarak kullanılmıştır. Bu kitabenin hemen üzerinde basit bir korniş bulunmaktadır. Kilisenin üst örtüsü kiremit kaplı olup, kuzey ve güneye eğimli balıksırtı şeklindedir.

Kilise günümüze çok az mimari kalıntıyla ulaşmıştır. Üst örtüsü, kuzey ve güney duvarları tamamıyla yıkılmıştır. Batı girişi ve duvarından çok az bir kalıntı günümüze ulaşmışken, en sağlam tarafı doğu duvarı ve bu duvar üzerinde bulunan yapı elemanlarıdır.

0.80 m. kalınlığındaki duvarlar harç ve moloz dolguludur. Kalan izlerden kilisenin batı kapısının 1.60 m. genişliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Apsisin bulunduğu doğu duvarındaki üç pencereden kuzey ve güneydeki; 0.53 x 1.15 x 1.00 m. ortadaki 0.72 x 1.10 x 0.68 m. ölçülerindedir. Apsisin kuzey ve güney iç tarafında 0.50 x 1.30 x 0.35 m. ölçülerinde karşılıklı sivri kemerli iki niş yer almaktadır.

3.20 m. çapındaki apsinin, etrafını yerden 3.40 m. yükseklikte bir taş friz dolanıyor. Kalan izlerden kilisenin içerisinin tamamıyla sıvalı ve süslemelerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Kilisede, orta nef 4.40 m. diğer iki nefin her biri ise 1.80 m. genişliktedir. Kilisenin iç tarafında da dış tarafta olduğu gibi kaliteli düzgün kesme taşlar kullanılmıştır.

Doğu duvarının dış yüzünde dikdörtgen pencereler arasında 0.90 x 2.30 x 0.40 m. ölçülerinde iki niş bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli bu nişlerde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Kilisenin doğu duvarı 1905 yılından günümüze tahribata uğramadan ulaşabilen tek bölümüdür (Buyruk:2011,153).

III. Avludaki Şapel: III. bölümün ortasında, yıkılmış doğu surlarının batısında yer alan bu kısım bir şapel yapısıdır (Foto:13-14). 4.56 x 8.15 m. ölçülerindeki bu dikdörtgen şapel sade bir şekilde düzenlenmiş olup, üst örtüsü tamamıyla yıkılmıştır. Düzgün kesme taş ve rustik taşlardan inşa edilen şapelin sonraki dönemde esaslı bir tamirden geçtiği anlaşılıyor. Şapelin, kuzey ve güney duvarları, temelden 1.80 m. yukarı kısımları tamirden geçerek yeniden eklenmiştir. Bu ekleme muhtemelen Bizans yapısına Ermeni döneminde yapılan bir tamirat eklemesiydi. Çünkü taş işçiliği ve üst mimari düzende bariz farklılıklar görülmektedir.

Doğu-batı yönünde bir düzenlemeye sahip olan şapele giriş, batı ve güneyden olmak üzere iki kapıdan sağlanmaktadır. Şapelin apsis kısmında bugün yıkılmış küçük bir penceresi bulunmaktadır.

Şapelin batı kapısı lentolu olup, 1.06 x 1.86x0.90 m. ölçülerindedir. Söve kalınlığı 0.30 m. olan kapı lentosunun üzerinde 0.90 m. yüksekliğinde ve 1.05 m. çapında yarım yuvarlak bir açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın kuzeyinde iki, güneyinde ise bir haç motifi görülmektedir. Haçlar taşa kabartma olarak işlenmiştir Şapelin, güney kapısı da 0.85 x 1.74 x 0.83 m. ölçülerindedir. Batı kapısıyla aynı formda yapıldığı anlaşılan güney kapının lentosu yıkılmıştır. Kalan izlerden lentonun en azından başlangıç kısımlarının süslemeli olduğu anlaşılıyor.

Doğusunda yer alan 2.20 m. çapındaki apsinin kuzey ve güneyinde karşılıklı yuvarlak kemerli iki niş bulunmaktadır. Bunlardan kuzey niş 0.48 x 0.84 x 0.30 m. ölçülerinde iken, güney niş 0.45 x 0.81 x 0.30 m. ölçülerindedir.

Dışa taşıntı yapmayan apsis yarım yuvarlağındaki pencere bugün yıkık durumdadır. Üst tarafta apsisi taş bir friz dolanmaktadır. İç mekânda kuzey duvarda yuvarlak kemerli, 0.45 x 1.00 x 0.46 m. ölçülerinde başka bir niş daha görülmektedir.

Şapelin içerisi sade olup, herhangi bir sıva ve süslemeye yer verilmemiştir. Bugünkü yüksekliği ise 3.20 m. olarak ölçülmektedir (Buyruk:2011,157).

Yukarı Şehir Kalenin Diğer Kısımları: Koridorun kuzey ucunda karşılıklı iki taş bloktan doğudakinin üstünde kaba hatlarla işlenmiş bir melek figürü işlenmiştir. Figürün işlendiği kemerin alt tarafı yıkılarak duvarda büyük bir delik açılmıştır (Foto:15-16). Kalenin orta kısmındaki donjonun (katlı kule) ve doğu surlarının fazla bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir (Foto: 17-20). Yine kale surlarının dışında kalenin güneyinde bulunan lahit atölyesi olarak kullanılan kayalık alanında geçen süre zarfında hiç bir değişikliğe uğramadığı görülmektedir (Foto: 21-22).

Aşağı Şehir: Texier'in plan olarak antik Van şehrine benzettiği (Texier:2002,135-140) Anavarza kentinin yerleşim olarak iki bölümünden kalenin (Yukarı şehir) batı eteklerindeki düzlükte surlarla çevrili aşağı şehir oluşturmaktadır. Anavarza kayalıklarının batı kısmındaki düzlükte bulunan aşağı şehir, 1145 dönümlük bir arazi üzerine kuruludur. Aşağı şehrin etrafı 3970 m. Uzunluğunda ve üzerinde 5 kapısı bulunan bir sur ile çevriliydi (Foto: 23).

1905 yılında kaleden çekilen resimde aşağı şehrin kuzey surlarında bir tahribatın olduğu görülmekle birlikte (Foto:24-25), yine aynı tarihte güneydoğudan çekilen resimde asıl büyük tahribatın aşağı şehrin güney ve güneydoğu surlarında olduğu açık şekilde görülmektedir (Foto:26-27)

Aşağı Kentin Kuzey Surları ve Hendek: Aşağı kentin kuzey surları; 50x70 cm., 50x80 cm., 50x100 cm., 50x150 cm. ebatlarında düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. 2.00 m. kalınlığındaki surların dolgusu ise harç ve moloz taştır. Surların hemen önünde 8.20 m. genişliğinde bir hendek bulunmaktadır (Foto:28-29). Bugünkü derinliği 5.00 m. olan hendeklerin içerisi molozla dolduğu için gerçek derinliği belirlemek mümkün değildir. Hendeğin her iki tarafı taş duvarlarla örülüdür. Hendeğin şehre bakan tarafları çökmeyi önlemek amacıyla payandalarla desteklenmiştir. Hendeğin önünde bir sur duvarı, 9.00 m. içeride ise ikinci bir sur duvarı daha bulunmaktadır. İç taraftaki bu sur duvarı; bugün birçoğu kapalı olan ve küçük kapıları bulunan, birinci sura doğru dış tarafa inşa edilmiş 5.50x5.70 m. ölçülerinde dikdörtgen kulelerle savunuluyordu. İki sur arasına 33.40 m. aralıklarla inşa edilen bu kulelerin yükseklikleri surların yüksekliğine eşittir. Bugün büyük oranda tahribata uğramış hendeğin yanında, sur duvarlarında ve civarda çoğunluğu Roma ve Bizans Dönemi'ne ait arşitravlar, frizler, korniş blokları, sütun gövdeleri, sütun başlıkları hatta kitabeler görmek mümkündür (Buyruk:2013, Baskıda).

Kapılar: Anavarza aşağı şehrine bu sur duvarları üzerine açılmış 5 ayrı kapıdan girilmekteydi. 3 ü güneybatıda bulunan bezemeli kapılardan pek fazla bir şey günümüze ulaşmamıştır. Kireçtaşı dolgulu kapılar tümüyle mermer kaplamaydı. Bu kapıların tamamı birer sütunlu caddeye açılıyordu. Kuzey surları üzerinde kapı tamamen kapanmasına rağmen, genel hatlarıyla büyük bir kapı olarak varlığını hissettirmektedir.

Ala Kapı: Kentin güney ana surları üzerinde bulunan "Ala Kapı" olarak da bilinen üç kapılı zafer takı; iki küçük açıklığın ortasında büyük bir girişten ibarettir (Foto:30-35). Ana kapının genişliği 7.30 m.

yüksekliği ise 10.50 m. dir. Yan girişlerin her biri 4.00 m. genişlik ve 6.80 m. yüksekliğindedir. Tamamıyla düzgün kesme taşlardan inşa edilen zafer takında Korint stili süslemeler ve her iki tarafında bir heykeli taşıyacak kenger desenli konsollar bulunmaktadır.

Batı Kapıları: Batı surlarındaki iki kapı ise gördükleri tahribata rağmen hala ayakta. 4.30 m. genişliğindeki kapıların yüksekliği 9.00 m.'yi geçmektedir. Kapıların iki yanda bulunan kulelerle korunduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Resimlerden batı kapılarında büyük tahribatların yaşandığı açıkça görülmektedir. Kapıları koruyan kare formlu kulelerin tamamıyla ortadan kalktığı ve bulunduğu yerlerde de büyük delikler açıldığı görülürken, bu kuleler üzerinde bulunan 1905 fotoğraflarında görülen süslemelerden de herhangi bir iz kalmamıştır (Foto:36-47).

Havariler Kilisesi: Kilise tamamıyla yıkılmıştır. Apsisin güney bölümü dışında çok az bir bölümü ayakta. Güney duvarı düz olarak devrilmiş taşlar üst üste olduğu gibi duruyor. Bir narteksi bulunmayan kilise 56.20 x 28. 10 m. ölçülerindedir. Tamamen kesme taşlar ile inşa edilen kilise de şipolien malzeme de kullanılmıştır (Gough: 1952, 85-150). Apsis dış tarafa 5 bölümlü şekilde yansıtılmıştır. Apsisin dış tarafında her bölümün üzerinde süslemeler kullanılmıştır. Üç tanesinde ortasında birer haç bulunan birer çelenk motifi ile süslü. Çelenklerin arası da farklı motiflerle süslenmiş. Balıklar, küçük kuşlar ve kuzular var. Bir başka taşta bir çelenk var. Fakat ortadaki haçın iki tarafına bir kupa üzerine konmuş iki tavus kuşu tasvir edilmiştir. Bilindiđi üzere tavus kuşu Bizans sanatında sık görülen bir Hıristiyan motifidir. Taşlar günümüzde de mevcudiyetini devam ettirmekte olup, 1905 yılından beri oldukları yerde varlıklarını sürdürmektedirler (Foto:48-61).

Stadium: Kuzeydođu-Güneybatı yönünde uzanan stadium, 410 m. uzunluğunda, 64 m. genişliğindedir. Kalan izlerden güneybatı ucunda süslü bir kapısının olduğu anlaşılıyor. Şehirden bu girişe kadar uzanan yolun iki tarafında sütunlar dikilmiş olmalıydı. Koşu yolunun ortasında stat uzunluğu boyunca uzanan harçlı sırt bulunmaktadır. Günümüzde yerlere dağılmış sütun parçalarından koşu yolu boyunca geniş aralıklarla korint stili sütunların dizildiği anlaşılıyor. Güneydoğu bölümündeki

seyirci yerleri, küçük basamaklarla ulaşılan, bir tanesi 8 diğeri 9 sıralı iki kayaya kazılmış tribünden ibarettir (Gough: 1952, 85-150). Tribünün arkasındaki kayalık düz bir şekilde kesilerek üst tarafa gölge yapmak üzere gerilecek kalaslar için delikler açılmıştır (Foto:62-63).

Su Kemer: Aşağı şehir surlarının kuzeyinde şehre su taşıyan iki su kemeri bulunmaktadır. Bunlardan imparatorluk Aquadükü Hacılar Köyü üzerinden Sumbas Çayı'na kadar uzanıyordu. 25 km. uzunluğundaki su kemerinin dış yapısı kesme taş su kanalı ise tuğladan inşa edilmiştir. Diğeri ise Hamam Köyü' ne kadar uzanan 10 km. uzunluğundaki suyoludur (Gough: 1952, 85-150).. Su kemeri altta 4 sıra kesme taş üstte ise daha fazla tuğla örgüsüyle klasik Bizans yapısıdır. Günümüzde üç gözü ayakta kalan su kemerinin hemen önünden asfalt bir yol geçirilmiştir (Foto:64-65)

Sonuç

Anavarza'nın Roma imparatorluk döneminden önceki geçmişi hakkında tatmin edici pek fazla bir bilgi sahibi değiliz. Ancak Roma döneminde giderek güçlenmiş ve M.S. 2. yy. sonlarında da antik dünyanın büyük kentlerinden biri sayılan Tarsus ile her açıdan rekabet eden bir şehir haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren de Anadolu'nun en önemli metropollerinden biri haline gelmiştir.

Roma İmparatorluğu'nda M.S. 3. yy. ilk yarısında ortaya çıkan zenginlik Anavarza kentine de yansımış, coğrafi konumu ve öneminden dolayı, imparatorların katkısıyla görkemli bir kent ortaya çıkmıştır. Zafer takları, sütunlu yollar, tiyatro, amphitiyatro, stadium, tapınaklar, mezar anıtları ve hamamlar gibi pek çok anıtsal yapı bu zengin evrede inşa edilmiştir. Bizans döneminde de kent gelişmeye devam etmiştir. Arap akınlar ve depremlerden büyük zararlar gören Anavarza'da yaşam 1375 Memluk saldırısına kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra tahrip edilen kent boşaltılarak kaderine terk edilmiştir. Bir daha iskân görmeyen kent bugün büyük ölçüde Ceyhan nehrinin alüvyonları altında kalmıştır.

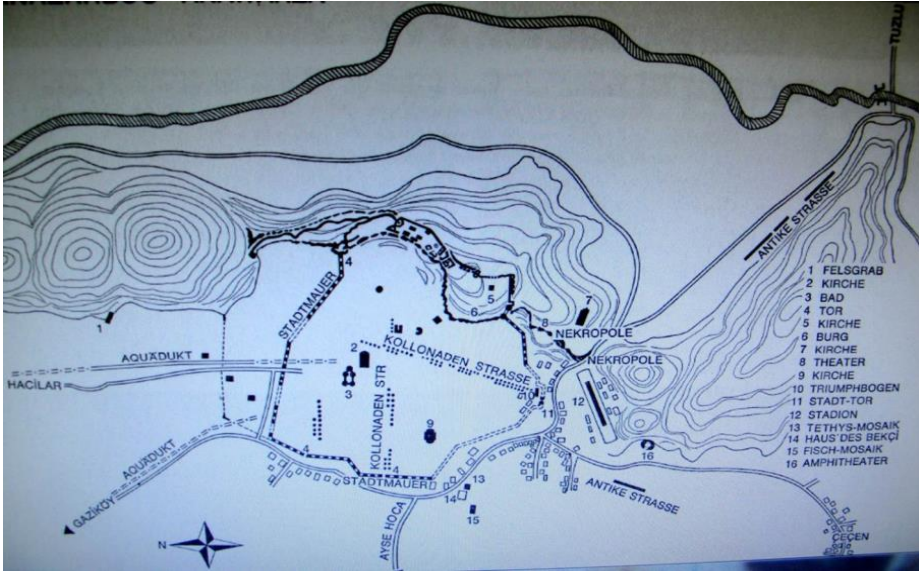
Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak Kilikya Bölgesi ve Anavarza Kenti birçok meraklı misyoner, seyyah, araştırmacı ve bilim insanının dikkatini çekmiştir. Bunlardan biriside Gertrude

Bell'dir. Bell, 1905 yılının Nisan ayında uğradığı Anavarza'da birtakım fotoğraflar çekmiştir. Bell'in ziyaretinden günümüze tam 110 yıl geçmiştir. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla bu süre zarfında kentteki yapıların birçoğunda büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Değişiklikler maalesef olumlu değil olumsuz yönde tahribat yönünde gelişmiştir. Bu tahribatın büyük çoğunluğunun kilise, kale kapıları ve şehir surlarında olduğu gözlenmektedir.

Tahribatların bir kısmının doğal afetler ve bakımsızlıktan kaynaklandığı kesindir. Bütün önleyici tedbirlere rağmen insan eliyle meydana getirilen tahribatlar daha büyüktür. Son 110 yıllık fotoğraflar; Doğal afetlerin yanında, özellikle yapılan kaçak kazılar ve yörede yerleşen insanların bina yapımında kullandıkları hazır malzeme ve hazır duvarlar kentin yakın tarihine ışık tutmaktadır.

Kaynakça

- Barker, B.W.(1853). *Lares and Penates or Cilicia and its Governors*, Londra.
- Buyruk, H.(2011) *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum.
- Buyruk, H.(2013) "Anavarza Antik Kenti'nin Bizans Surları", XVII Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 02-05.Ekim 2013, Medeniyet Üniversitesi, İstanbul. (Baskıda)
- Davis, J.E. (2005). *Life in Asiatic Turkey; A Journal of Travel in Cilicia*, Londra.
- Eyice, S. (1978) "Anadolu Arkeoloji Tarihinden Portreler:(1) Gertrude Bell", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 2, İstanbul, ss. 7-10.
- Gough, M.(1952). "Anazarbus" (Anavarza), *Anatolien Studies*, S.2., ss.85-150.
- Kemal, Y.(2000), *İnce Memed II*, İstanbul
- Langlois, V. (1861). *Voyage Dans la Cilicie et Dans Les Montagnes Du Taurus Execute Pendant Les Annees 1852-1853*, Paris.
- Texier, C. (2002) *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, C.I-III*, (Çev. Ali Suat), Ankara
- The Gertrude Bell Project - Newcastle University- gertrudebell.ncl.ac.uk/
- Yurtsever, C. (2007). *Sis Kozandağlarından Tarih Seslenirse*, Adana.

Çizim 1: Anavarza Antik Kenti Planı

Foto.1: Anavarza Antik Kenti (Google)

Foto.2: Anavarza Antik Kenti Yukarı Şehir(Google)

Foto. 3: Kilise (Bell,1905)

Foto. 4: Kilise (2014)

Foto. 5: Kilise, Doğu, Dış (Bell,1905)

Foto. 6: Kilise, Doğu, Dış(2014)

Foto.7: Kilise, Güney Kapı (Bell,1905)

Foto. 8: Kilise, Güney Kapı (2014)

Foto.9: Kilise, İten grnm (Bell,1905)

Foto.10: Kilise, İten grnm (2014)

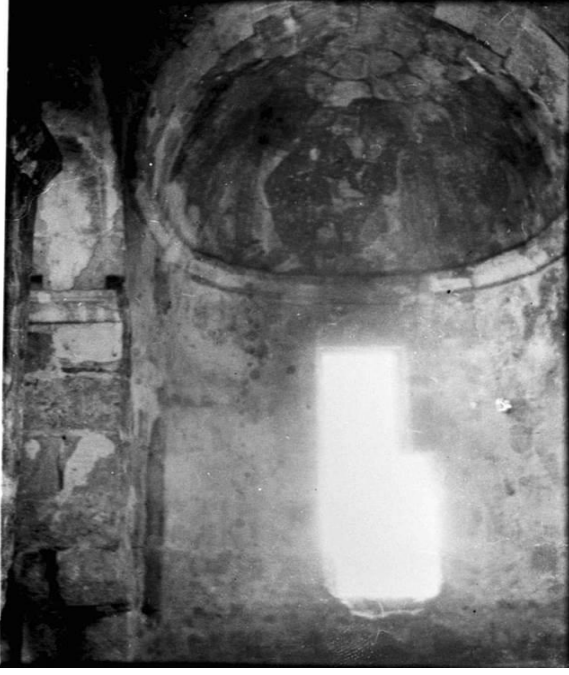

Foto.11:Kilise, Apsis içten (Bell 1905)

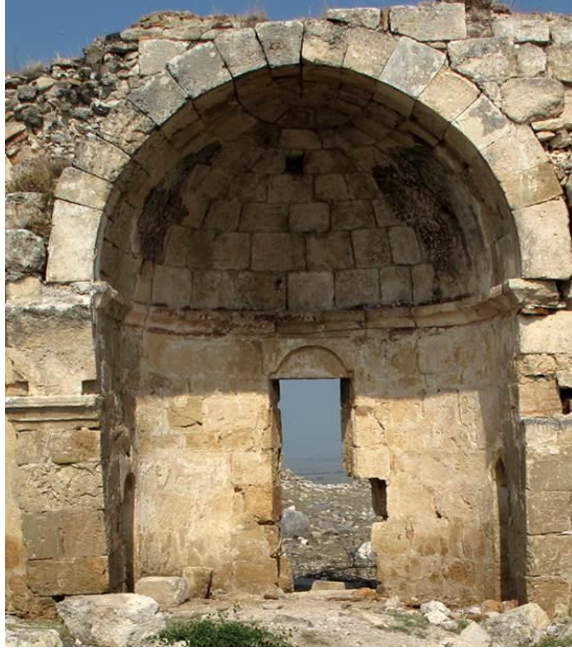

Foto.12:Kilise, Apsis içten (2014)

Foto.13:Şapel (Bell 1905)

Foto.14:Şapel (2014)

Foto.15:Figür (Bell 1905)

Foto.16:Figür (2014)

Foto. 17: Donjon (Bell 1905)

Foto. 18: Donjon (2014)

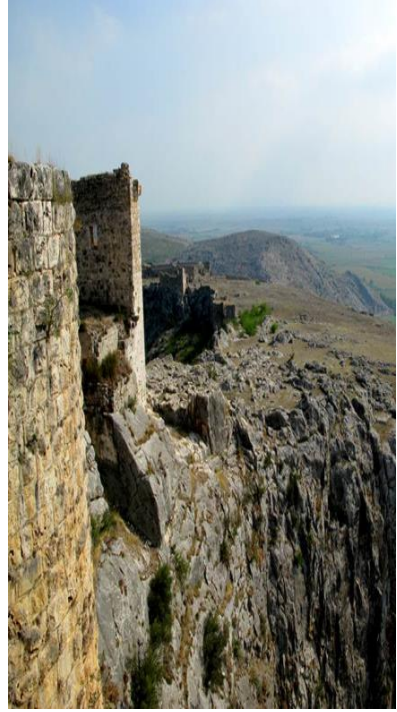

Foto. 19: Doğu Surları (Bell 1905) **Foto. 20:** Doğu Surları (2014)

Foto. 21: Lahit Atölyesi (Bell 1905) **Foto. 22:** Lahit Atölyesi (2014)

Foto. 23: Aşağı Şehir (Google)

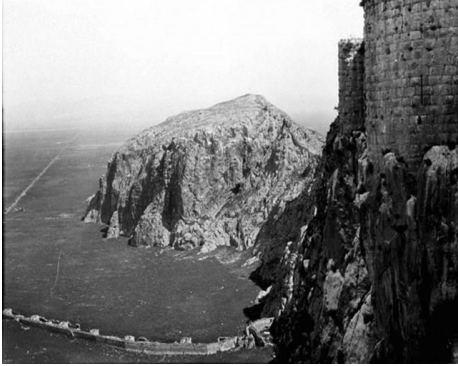

Foto.24: Kuzey Surları (Bell 1905)
Surları (2014)

Foto.25: Kuzey

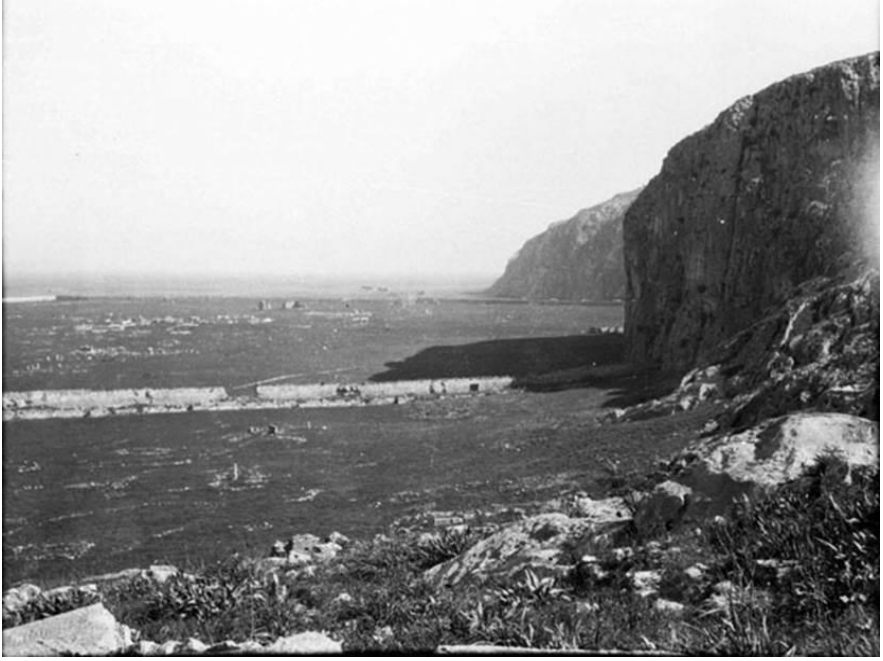

Foto.26: Güney Surları (Bell 1905)

Foto.27: Güney Surları (2014)

Foto.28: Kuzey Surları ve Hendek (Bell 1905)

Foto.29: Kuzey Surları ve Hendek (2014)

Foto.30: Ala Kapı (Bell 1905)

Foto.31: Ala Kapı (2014)

Foto.32: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.33: Batı Kapıları (2014)

Foto.34: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.35: Batı Kapıları (2014)

Foto.36: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.37: Batı Kapıları (2014)

Foto.38: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.39: Batı Kapıları (2014)

Foto.40: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.41: Batı Kapıları (2014)

Foto.42: Batı Kapıları (Bell 1905)

Foto.43: Batı Kapıları (2014)

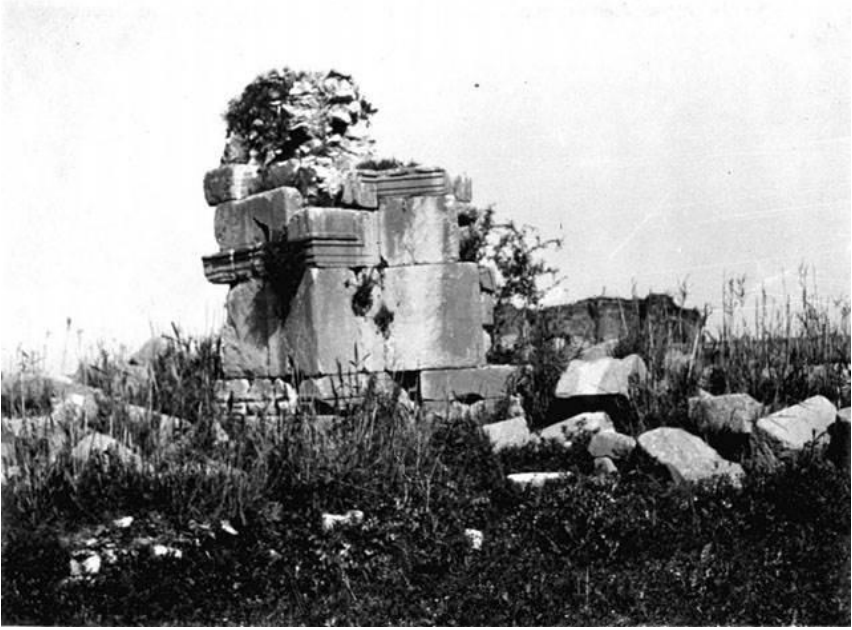

Foto.44: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto.45: Havariler Kilisesi (2014)

Foto.46: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 47:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.48: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 49:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.50: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 51:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.52: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 53:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.54: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 55:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.56: Havariler Kilisesi (Bell 1905)

Foto. 57:Havariler Kilisesi (2014)

Foto.58: Stadium (Bell 1905)

Foto. 59:Stadium (2014)

Foto.60: Su Kemerleri (Bell 1905)

Foto. 61: Su Kemerleri (2014)